

О. С. СУДАКОВА

Міжрегіональна Академія управління персоналом, Маріупольський інститут

ДОСВІД ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПРИ ПСИХОТРАВМУЮЧІЙ ПОДІЇ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ ТА АРТИЛЕРІЙСЬКИХ ОБСТРІЛІВ

Наукові праці МАУП, 2016, вип. 49(2), с. 183–188

Розглянуто результати емпіричного дослідження психічних змін особистості при психотравмуючій події, що пов'язана з військовими діями та артилерійськими обстрілами. Висвітлено досвід первинної психологічної допомоги та психологічного супроводу при психотравмуючій події, що пов'язана з такими подіями.

Сучасний рівень відносин у суспільстві в силу політично-економічної кризи, соціальної нестабільності, зниження рівня життя всіх верст населення країни створює середовище, що само по собі є кризовим для психіки людей і на доповнення — військовий конфлікт на Сході України. Військові дії та артилерійські обстріли, з психологічної точки зору, характеризуються наявністю сильного психотравмуючого впливу на психіку особистості. Тому, з очевидністю впливає багатозначність психологічних перевантажень, емоційно-стресової напруженості у деяких регіонах Східної України.

З метою вивчення проблеми психічних змін та реакцій особистості й вплив першої психологічної допомоги та психологічного супроводу при психотравмуючій події, що пов'язана з військовими діями та артилерійськими обстрілами проведено клініко-психологічне дослідження серед місцевих мешканців та ВПО селища міського типу Сартана. Дослідження проводилося поетапно впродовж 2015–2016 рр.

Сартана розташована на річці Кальміус у Донецькій області, фізична відстань від Донецька становить 90 км, а від Маріуполя — 18 км. Сартана одне з місць компактного проживання греків у Приазов'ї та вхо-

дить до переліку громад Діаспори греків в Україні. До початку російсько-української війни 2014 р. селище міського типу Сартана відносилось до Новоазовського району Донецької області. Після захоплення терористами Новоазовська та деяких територій Новоазовського району 27 серпня 2014 р., селище міського типу Сартана підпорядковано Раді Іллічівського району міста Маріуполя [8].

Проблему військових дій та артилерійських обстрілів загалом і в контексті дуже вузько висвітлено в психологічній літературі [1; 6]. У працях сучасних авторів питання психічних змін особистості при психотравмуючій події [7; 9–11], яка пов'язана з військовими діями та артилерійськими обстрілами розглядається лише в контексті загальної картини постановки проблеми. Психологічний супровід при психотравмуючій події дуже широко представлено в психологічній літературі [2–5], але психологічний супровід при психотравмуючій події, яка пов'язана з військовими діями та артилерійськими обстрілами у сучасних умовах немає наукового обґрунтування та досвіду реалізації. Водночас слід визнати недостатню досліджуваність руйнівного впливу на особистість психотравмуючої події, яка пов'язана з військовими

діями та артилерійськими обстрілами, особливо в умовах сьогодення.

Дослідимо психологічні зміни та реакції особистості, вплив першої психологічної допомоги та психологічного супроводу при психотравмуючій події, що пов'язана з військовими діями та артилерійськими обстрілами у мешканців селища міського типу Сартана.

За період військового конфлікту в Україні у Сартані постраждало приблизно 10000 місцевих мешканців та 2500 вимушено переміщених осіб (ВПО) з різних територій Донецької області. Приблизно 500 осіб загинуло, у тому числі ВПО. Досліджувану вибірку склали місцеві мешканці та ВПО чоловічої та жіночої статі у віці від 18 років.

Місцеві мешканці Сартани: віком від 18 до 55 років – 5427 осіб, серед яких чоловічої статі – 2160 (26 %) осіб, жіночої статі – 3267 (39 %) осіб; віком від 55 років – 2862 особи, серед яких чоловічої статі – 964 (12 %) особи, жіночої статі – 1898 (23 %) осіб. Загальна чисельність 8289 (100 %) осіб.

ВПО за місцем проживання Сартана: віком від 18 до 55 років – 1246 осіб, серед яких чоловічої статі – 514 (32 %) осіб, жіночої статі – 732 (46 %) особи; віком від 55 років –

342 особи, серед яких чоловічої статі – 49 (3 %) осіб, жіночої статі – 293 (19 %) особи. Загальна чисельність 1588 (100 %) осіб. Динаміка численності вибірки досліджуваних мешканців Сартани, (у %) наглядно представлена на рис. 1.

У місцевих мешканців Сартани встановлено: при психотравмуючій події, що пов'язана з військовими діями та артилерійськими обстрілами нервово-психічні порушення проявлялися в широкому діапазоні: від стану дезадаптації та невротичних, неврозоподібних реакцій; реактивних психозів до суїцидальних думок та спроб, алкоголізації й психосоматизації згодом. Важкість ураження залежала від багатьох чинників, а саме: віку, статі, рівня вихідної соціальної адаптації; індивідуальних характерологічних особливостей; додаткових обтяжливих факторів на момент психотравмуючої події, таких як самотність, піклування про дітей у багатодітних родинах, наявність хворих родичів, власна безпорадність: вагітність, інвалідність, хвороба; деструктивні відносини в сім'ї.

У 41 % досліджуваних прослідковано психічно-емоційні реакції: ступор; заціпеніння; апатія; страх; псевдо-смерть; поглиблення у свій особистий світ, свої переживання; без-

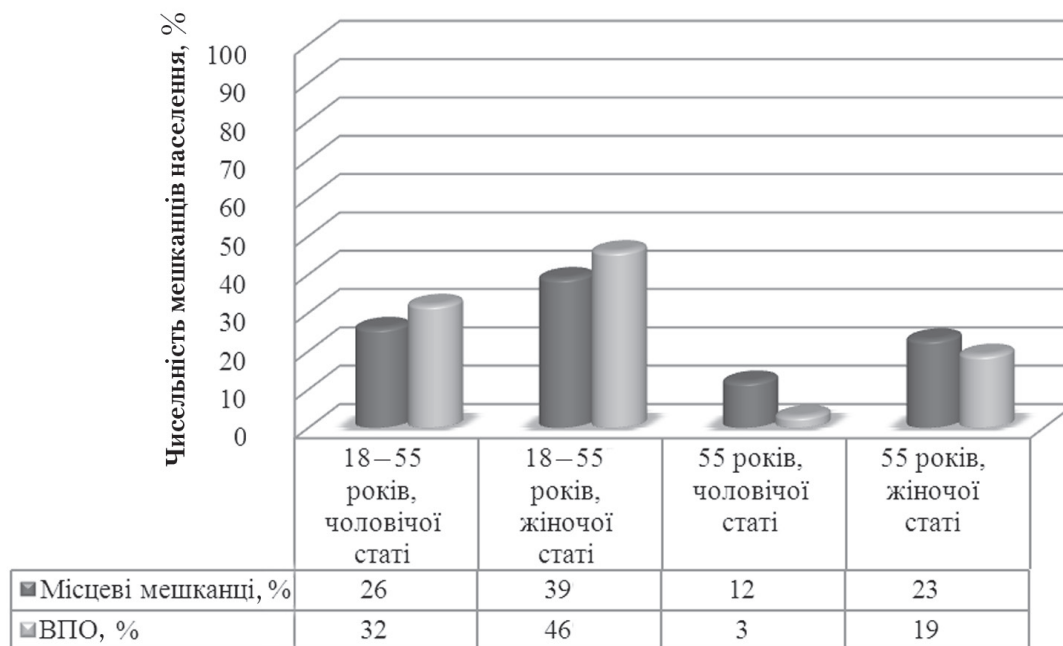

Рис. 1. Динаміка численності вибірки досліджуваних мешканців Сартани, %

соння; порушення інтеграції поведінки; депресивно афективні розлади; різкі болі в шлунку; мігрень.

У 39 % досліджуваних виявлено: агресія; постійні вибухи гніву, надмірна дратівливість; відчуття порожнечі або безнадійності відносно майбутнього; інтузії; відсутність інтересу до справ, які вже не приносять ні радості, ні задоволення; девіації поведінкових реакцій; посилення конфлікту з членами родини; тахікардія.

У 7,8 % мешканців прослідковано: рухове збудження; нервозність у відносинах з іншими людьми, нервова дрож; плач; істерика, панічні реакції; марення, галюцинації; кошмари; труднощі з концентрації уваги та запам'ятовування; неузгодженість між поведінковим процесом і результатом; перенапруга регуляторних механізмів; м'язова напруга.

У 0,7 % встановлено стани функціональної аритмії (людина легко адаптується до умов збройного конфлікту, екстремальність умов співзвучна з їх дисгармонійним психологічним станом). У деяких випадках прослідковувалася потреба у самоствердженні й конструктивній самореалізації.

У ВПО за місцем проживання Сартана: у 52 % встановлено: рухове збудження; нервозність у відносинах з іншими людьми, нервова дрож; плач; істерика, панічні реакції; марення, галюцинації; кошмари; труднощі з концентрації уваги та запам'ятовування; неузгодженість між поведінковим процесом і результатом; перенапруга регуляторних механізмів; м'язова напруга.

У 32,2 % досліджуваних виявлено: агресія; постійні вибухи гніву, надмірна дратівливість; відчуття порожнечі або безнадійності відносно майбутнього; інтузії; відсутність інтересу до справ, які вже не приносять ні радості, ні задоволення; девіації поведінкових реакцій (відхилення від зустрічей з людьми або відвідувань місць, що нагадують про перенесені травми); посилення конфлікту з членами родини; тахікардія.

У 15,8 % досліджуваних прослідковано психічно-емоційні реакції: ступор; заціпеніння; апатія; страх; псевдо-смерть; поглиблення у свій особистий світ, свої переживання;

безсоння; порушення інтеграції поведінки; депресивно афективні розлади; різкі болі в шлунку; мігрень. ВПО за місцем проживання Сартана стани функціональної аритмії, потреба у самоствердженні й конструктивній самореалізації не виявлено взагалі.

Погіршувала ситуацію в Сартані пролонгована загроза смерті, яка пов'язана із серйозною загрозою для життя або фізичній цілісності; тривога за інших та їх безпеку, а саме: серйозна загроза чи шкода дітям, дружині (чоловіку) чи іншим близьким людям; прагнення визначити справжню картину подій; споглядання того, як інша людина одержує серйозну травму чи була убита у результаті військових дій, обстрілів чи акту насильства.

Пролонгована загроза смерті, яка тривала проміжок часу, але якісно змінювала ментальність мешканців та формувала специфічне світосприйняття, де грані між добром і злом, героїзмом і злочином розмивалися або були відсутні взагалі. Однак змінилося не тільки ставлення мешканців Сартани до світу, а й відношення до самих себе та свого оточення. Чітко прослідковувалися трансформації особистості, що виражалися у порушенні міжособистісних відносин; утраті почуття емпатії, здатності любити, а також порушенням особистісної та сімейної ідентифікації.

У Сартані психогенний вплив обтяжувала не тільки пролонгована загроза смерті, а й опосередкована, пов'язана з її очікуванням. Психічні реакції не носили якогось специфічного характеру, проявлялися, скоріше, універсальними реакціями на небезпеку.

На наступному етапі проведено психологічну роботу, яку побудовано таким чином.

1. Надання первинної психологічної допомоги (кризова інтервенція).
2. Впровадження психологічної допомоги та психологічної роботи у цілому — для усвідомлення мешканцями Сартани всієї важливості та необхідності психологічної реабілітації при психотравмуючій події, що пов'язана з військовими діями та артилерійськими обстрілами.
3. Надання вторинної (кваліфікованої) психологічної допомоги (психокорекційні програми, тренінги).

4. Надання третинної (висококваліфікованої) психологічної допомоги, психотравмотерапія.

Потужні негативні фактори, що гальмували психотерапевтичний ефект у Сартані, — це:

- нескінченні військові дії та обстріли;
- родинні зв'язки. У Сартані кожен один одному родич, що поширює, а місцями має інфекційний характер психотравмуючого впливу втрати близьких або психотрамотичної події, що своєю чергою охоплює всю громаду. Кожну втрату, або кризову ситуацію гостро переживає кожний мешканець Сартани;

- ВПО, які своїм нестабільним, критичним психо-емоційним станом, поглибленою та вторинною психотравмою вносили дисбаланс у громаду, провокуючи панічні атаки та різноманітні патологічні психічні стани.

Позитивні фактори в роботі з мешканцями Сартани:

- глибоке розуміння незвичного географічного, кліматичного й культурного середовища, вільне володіння культурною спадщиною та традиціями компактного проживання греків, що пришвидшило становлення довірливих відносин, налаштувало на позитивну взаємодію, та як наслідок — позитивний психотерапевтичний ефект;

- потужна єдність та родинні зв'язки в громаді, що прискорило розповсюдження інформації та поінформованість мешканців громади; збільшило обсяг населення, якому надано психологічну допомогу; систематизувало надання психологічної допомоги населенню Сартани; відновило в громаді взаємодію, взаємодопомогу та самовіддачу кожного мешканця громади, що в свою чергою прискорило процес психологічної реабілітації;

- авторитетний та шанований всією громадою Голова Сартани, який формував списки осіб, які постраждали від обстрілів та списки родичів I–III ступеня спорідненості, що своєю чергою не давало дисбалансувати психо-емоційний стан у громаді, а навпаки — підвищувало тенденції психологічної реабілітації.

З ВПО, які проживали та проживають на території Сартани, ускладнювала роботу поглиблена та вторинна психотравма, яка окрім класичних симптомів додатково виражалась

такими чинники: ностальгією; незвичним географічним, кліматичним й культурним середовищем; особливостями взаємин місцевого населення; недостатністю інформації про реальне військово-політичне становище, динамічність та важкість прогнозування; невизначеність поняття “супротивник”; відсутність чіткого поділу фронту та тилу.

У процесі роботи з мешканцями Сартани, які не отримали першу психологічну допомогу й знаходились у стані довготривалої гострої психотравми, прослідковувалися психогенні стани:

1) непатологічні реакції: переважання емоційної напруженості; психомоторні, психовегетативні, гипотермічні прояви, збереження критичної оцінки того, що відбувається, і здатність до цілеспрямованої діяльності;

2) психогенні патологічні реакції: астеничний, депресивний, істеричний синдроми; зниження критичної оцінки того, що відбувається, і можливості цілеспрямованої діяльності;

3) психогенні невротичні стани: ускладнені невротичні розлади, такі як неврастенія, а саме: невроз виснаження, астеничний невроз; істеричний та невроз нав'язливих станів, депресивний невроз, у ряді випадків втрата критичного розуміння того, що відбувається, і можливості цілеспрямованої діяльності;

4) реактивні психози: затяжні афективно-шокові реакції, сутінкові стани свідомості з руховим збудженням або руховою загальмованістю; затяжні істеричні, депресивні, параноїдальні, псевдодементні синдроми.

Після психологічного супроводу населення Сартани проведено повторне дослідження психічних змін та реакцій особистості при психотравмуючій події, що пов'язана з військовими діями та артилерійськими обстрілами. Показники психічного стану населення Сартани, (у %) представлено на рис. 2.

Отже, проведене клініко-психологічне дослідження розглядаємої проблеми встановило, що серед місцевих мешканців Сартани (за вибіркою — 8289 (100 %) осіб) виявлено: у 41 % досліджуваних — апатію, псевдосмерть, поглиблення у свій особистий світ, безсоння, порушення інтеграції поведінки, депресивно афективні розлади; у 39 % до-

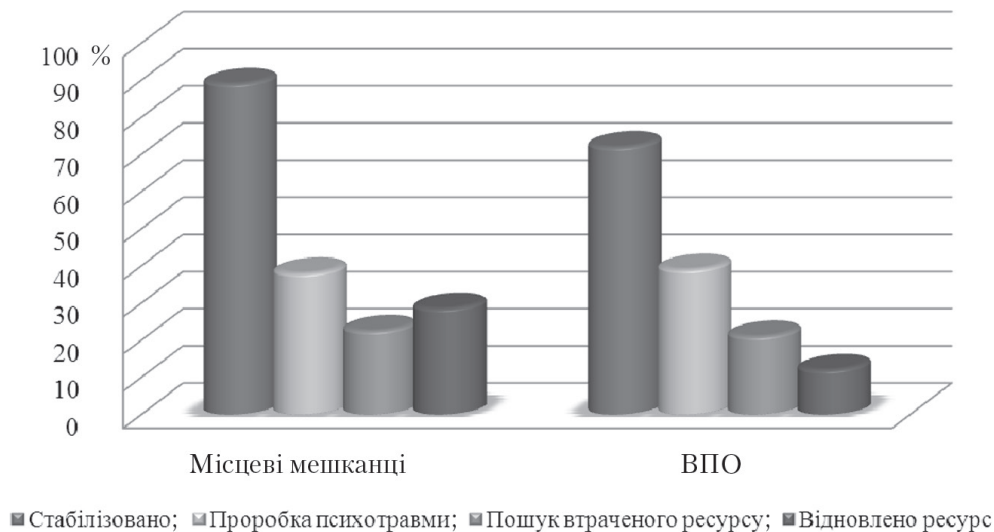

Рис. 2. Показники психічного стану населення Сартани, %

сліджуваних — агресію, постійні вибухи гніву, інтрузії, девіації поведінкових реакцій, посилення конфлікту з членами родини; у 7,8 % мешканців — рухове збудження, нервова дрож, істерика, панічні реакції, марення, галюцинації, кошмари, неузгодженість між поведінковим процесом і результатом. У 0,7 % встановлено стани функціональної аритмії (людина легко адаптується до умов збройного конфлікту, екстремальність умов співзвучна з їх дисгармонійним психологічним станом). У деяких випадках прослідковувалася потреба у самоствердженні й конструктивній самореалізації.

У ВПО за місцем проживання Сартана (за вибіркою — 1588 (100 %) осіб) встановлено: у 52 % ВПО — рухове збудження, нервова дрож, істерика, панічні реакції, галюцинації, кошмари, неузгодженість між поведінковим процесом і результатом; у 32,2 % досліджуваних — агресію, постійні вибухи гніву, інтрузії, девіації поведінкових реакцій, посилення конфлікту з членами родини; у 15,8 % ВПО — апатію, псевдосмерть, поглиблення у свій особистий світ, безсоння, порушення інтеграції поведінки, депресивно афективні розлади. Стани функціональної аритмії, потреба у самоствердженні й конструктивній самореалізації не виявлено взагалі.

Проведено психологічну роботу: надання первинної психологічної допомоги; впрова-

дження психологічної допомоги в цілому — для усвідомлення мешканцями Сартани всієї важливості та необхідності психологічної реабілітації при психотравмуючій події, що пов'язана з військовими діями та артилерійськими обстрілами; надання вторинної психологічної допомоги; надання третинної психологічної допомоги, психотравмотерапія.

Після психологічного супроводу населення Сартани та ВПО проведено повторне дослідження, яке встановило:

а) серед місцевих мешканців вдалось: стабілізувати 89 % постраждалих, з яких 38 % мешканців знаходяться у ситуаціях проробки психотравми у позитивній динаміці на різних етапах та стадіях; 22,5 % знаходяться у стадії пошуку втраченого ресурсу; 28,5 % відновили втрачений ресурс;

б) стосовно ВПО, які проживали та проживають на території Сартани, вдалось стабілізувати 72 % постраждалих, з них 39 % знаходяться у ситуаціях проробки психотравми у позитивній динаміці на різних етапах і стадіях; 21 % знаходяться у стадії пошуку втраченого ресурсу; 12 % ВПО, які відновили втрачений ресурс.

У процесі роботи з мешканцями Сартани, які не отримали першу психологічну допомогу й знаходились у стані довготривалої гострої психотравми, прослідковувалися психогенні стани: непатологічні реакції, пси-

хогенні патологічні реакції, психогенні невротичні стани, реактивні психози.

Перспектива подальших досліджень пов'язана з дослідженням проблеми психічних змін та реакцій особистості при психотравмуючій події та впливу першої психологічної допомоги та психологічного супроводу в умовах військових дій та артилерійських обстрілів в окремих регіонах Сходу України.

Література

1. Ахмедова Х. Б. Изменения личности при пост-травматическом стрессовом расстройстве: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.04 / Х. Б. Ахмедова. — М., 2004. — 304 с.
2. Виртц У. Жажда смысла: человек в экстремальных ситуациях. Пределы психотерапии / У. Виртц, Й. Цобели; [пер. с нем. Н. А. Серебренниковой]. — М.: Когито-Центр, 2012. — 169 с.
3. Левин П. А. Пробуждение тигра-исцеление травмы. Природная способность трансформировать экстремальные переживания / П. А. Левин, Э. Фредерик; [пер. с англ. Е. С. Мазур]. — М.: АСТ, 2007. — 316 с.
4. Малкина-Пых И. Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях / И. Г. Малкина-Пых. — М.: Эксмо, 2005. — 960 с.
5. Наконечный В. Д. Досвід організації психологічної роботи під час ведення збройних конфліктів, підготовки та виконання миротворчих завдань: зб. інформ.-аналіт. матеріалів / В. Д. Наконечний, В. С. Клименко, Н. І. Копаниця; за ред. І. М. Чубенка. — К.: Соц.-психол. центр Зб. сил України, 2013. — 56 с.
6. Павлик Н. В. Психологічна адаптація особистості в екстремальних умовах військової діяльності / Н. В. Павлик // Наук.-дослід. центр гуманітарних проблем Зб. сил України. — 2005. — Т. 8. — № 4. — С. 37–41.
7. Решетников М. М. Психологическая травма / М. М. Решетников. — СПб.: Восточно-Европ. Ин-т Психоанализа, 2006. — 322 с.
8. Селище міського типу Донецької області Сартана [Електронний ресурс] // Вікіпедія. — Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Сартана>
9. Сидоров П. И. Психология катастроф / П. И. Сидоров, И. Г. Мосягин, С. В. Марунык. — А.: ИЦ СГМУ, 2007. — 656 с.
10. Трубицына Л. В. Процесс травмы / Л. В. Трубицына. — М.: Смысл, 2005. — 218 с.
11. Цуканова Е. В. Психологические механизмы поведения и деятельности личности в экстремальных условиях / Е. В. Цуканова. — М.: РСПИ, 1991. — 284 с.

Досліджено психічні зміни особистості при психотравмуючій події, яка пов'язана з військовими діями та артилерійськими обстрілами. Наведено результати дослідження психологічного супроводу при психотравмуючій події, що пов'язана з військовими діями та артилерійськими обстрілами.

Investigated psychic personality changes in the psycho-traumatic events associated with military operations and artillery shelling. The results of the study of psychological support at psycho-traumatic events associated with military operations and artillery shelling.

Исследованы психические изменения личности при психотравмирующем событии, которое связано с военными действиями и артиллерийскими обстрелами. Представлены результаты исследования психологического сопровождения при психотравмирующем событии, которое связано с военными действиями и артиллерийскими обстрелами.

Надійшла 13 квітня 2016 р.